

ЕКОНОМІКА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСТВА

Горбунова О.О.,

*міське комунальне підприємство
“Хмельницькводоканал”*

**МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА ПОСЛУГИ
ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ**

В умовах формування трансформаційної економіки України перед невиробничою сферою, до якої належить і житлово-комунальне господарство, гостро стоїть питання наукового підходу до створення тарифної бази, яка дозволить встановлювати обґрунтовані ціни на послуги цієї галузі. Від цього залежать в певній мірі фінансові результати діяльності підприємств житлово-комунального господарства і добробут споживачів послуг.

Існуюча методика формування тарифів не повною мірою забезпечує механізм використання її на практиці. Ціллю даної статті є обґрунтування методики формування тарифів на послуги водопостачання та водовідведення, яка б відображала особливості цієї галузі і забезпечувала наукову базу при перегляді тарифів.

З часу останньої зміни тарифів на послуги водопостачання та водовідведення (2001 рік) відбулося зниження досягнутого рівня відшкодування населенням послуг з 100 % до 60 %, оскільки під впливом інфляційних процесів, росту цін на енергоносії, падіння курсу національної грошової одиниці, витрати водопровідно-каналізаційних підприємств зростали.

Наслідком цього є незадовільне фінансове становище цих підприємств, більшість з яких, як і галузь у цілому, є збитковими.

“Цим спричиняється загострення проблеми збалансування місцевих і державного бюджетів і, найголовніше, не забезпечується виконання одного з найважливіших напрямків державної політики – підтримки вітчизняного товаровиробника, що вкрай погіршує умови роботи підприємств щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промислової продукції, оскільки весь тягар незмінних цін для населення через брак бюджетних коштів перекладається на промисловість. Результати ж попередньої роботи щодо поступового вирівнювання співвідношення між тарифами для населення і промисловості та переходу до єдиних економічно обґрунтованих тарифів для всіх категорій споживачів практично зводиться нанівець.

Слід зазначити і те, що держава не забезпечує підприємствам в повному обсязі компенсацію з бюджету різниці між встановленими цінами і фактичною вартістю послуг, що негативно позначається на фінансовому становищі та якості послуг.

Загальновідомо, що тарифи на послуги водопостачання та водовідведення повинні покривати всі капітальні та експлуатаційні витрати. Так, наприклад, у ФРН принцип компенсації витрат при встановленні ціни на воду є головним, бо, як і інші промислові підприємства, водоканали мають право на відшкодування всіх фактичних витрат. Аналогічна політика ціноутворення у Франції, хоча компаніям часом надаються державні субсидії, особливо на очищення стоків. У Великобританії тариф не тільки покриває всі витрати на надання послуг, але й забезпечує нагромадження коштів на розвиток систем і дає прибуток. Усе це призводить до того, що плата за воду стає надто високою”. [4] Отже, на сьогоднішній день гостро стоїть

питання ціноутворення, як перед підприємствами водопровідно-каналізаційного господарства так і перед галуззю в цілому. Нова система ціноутворення на послуги водопровідно-каналізаційних підприємств має стимулювати впровадження приладів обліку води, сприяти зменшенню водоспоживання, зниженню вартості послуг, ліквідувати збитковість галузі. Але підприємства водопровідно-каналізаційного господарства не зацікавлені в зміні існуючої системи ціноутворення, так як працюють за затратним методом господарювання.

“Протягом десятиріч ми вважали, що безоплатне житло, мізерна плата за послуги є одним з найбільших досягнень, зовсім не замислюючись над тим, що будівництво житла та його утримання здійснюються за рахунок зменшення нашої заробітної плати, завищення прямих і непрямих податків” [4].

Утримання державою тарифів на послуги житлово-комунального господарства на низькому рівні, залежність підприємств, які виконують ці послуги, від цін підприємств-постачальників енергоносіїв, брак бюджетних коштів для покриття різниці між вартістю послуг і тарифами для населення, соціальна незахищеність населення та неспроможність оплати свого житла призвели до пошуку нових шляхів економічного забезпечення діяльності галузі, формування нової тарифної політики.

Для встановлення більш реальних тарифів на житлово-комунальні послуги з 1992 року в галузі проводилась їх лібералізація.

“Схвалена постановою Кабінету Міністрів України № 150 від 27.02.95 року Концепція розвитку житлово-комунального господарства України визначила цілі, завдання, основні принципи перетворень у цьому секторі економіки. При цьому основне навантаження з практичної реалізації реформи житлово-комунального господарства лягло на плечі населення. За цією концепцією саме населення мало нести основні витрати по утриманню житла і наданню комунальних послуг” [3].

Для пом'якшення соціальної напруги концепція передбачала підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги, мала проходити поступово по мірі реформування системи оплати праці. Крім цього, в 1995 році з метою створення безпечних умов для малозабезпечених родин було запроваджено програму житлових субсидій.

Чому реформа житлово-комунального господарства стосувалась більше всього населення? Тому що «тарифи для промислових споживачів були вищими від тарифів для населення, але при цьому не були для них обтяжливими і не впливали на конкурентоспроможність продукції» [1].

В процесі впорядкування тарифів на житлово-комунальні послуги тарифи для промислових споживачів (на яких перекладалась некомпенсована різниця між тарифами для населення і реальною вартістю послуг) перевищували тарифи для населення у 7-20 разів. Хоча найбільшу питому вагу в структурі споживачів, які користуються комунальними послугами, займає населення. Тобто виникло протиріччя між методикою та вимогами реформи житлово-комунального господарства.

Згідно з концепцією реформування житлово-комунального господарства на кінець 1995 року граничний розмір відшкодування населенням витрат на житлово-комунальні послуги був затверджений на рівні, не меншому від 40 % фактичних витрат, у першому півріччі 1996 року - не меншому від 60 %, а з 30 липня 1996 року – не меншому від 80 % вартості житлово-комунальних послуг (з урахуванням податку на додану вартість).

Ця реформа дала можливість: “вирішити питання переведення підприємств галузі у режим беззбиткового функціонування; зменшити дефіцитність бюджетів усіх рівнів за рахунок ліквідації дотаційності галузі та зменшення субсидій; створити належні умови як для виробництва послуг,

так і для їх споживання; відобразити у цінах і тарифах споживчі властивості та якість житла і обслуговування; надати тарифній системі реального економічного змісту, ліквідувати викривлення, що склалися роками; дещо сповільнити розвиток інфляційних процесів, завдяки чому зменшаться тарифи для промислових підприємств; ліквідувати соціальну несправедливість, коли всі громадяни, незважаючи на їх соціальне становище, рівень доходів, якість наявного у них житла, отримують дотацію від держави на оплату житлово-комунальних послуг” [4].

“З 1996 по 1999 роки тарифи на житлово-комунальні послуги зберігались незмінними. Але саме в цей період була децентралізована тарифна політика у цій сфері. Право регулювати (встановлювати) тарифи на комунальні послуги для всіх категорій споживачів, в тому числі для населення, перейшло до органів місцевого самоврядування. З прийняттям постанови Кабінету Міністрів України № 1168 від 28.10.97 року “Про вдосконалення системи державного регулювання тарифів на житлово-комунальні послуги” до їхніх повноважень додалось також право визначення розмірів відшкодування населенням фактичної вартості комунальних послуг і термінів їх введення. Як відомо, раніше рішення про зміну розмірів відшкодування населенням фактичної вартості послуг приймалось Кабінетом Міністрів України” [3].

“Станом на початок 2001 року лише у п’яти обласних центрах України (Кіровоград, Луцьк, Суми, Тернопіль, Харків) було досягнуто 100-відсоткового рівня відшкодування витрат за всіма трьома видами основних комунальних послуг (водо-, тепlopостачання та водовідведення)” [1].

Для житлово-комунальних послуг необхідно було встановити єдину методику обліку та планування їх собівартості. Важливим кроком для методичного забезпечення розробки цін і тарифів стало запровадження у травні 1997 року “Інструкції з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства”.

На сьогоднішній день основними нормативними та методичними документами з формування тарифів на житлово-комунальні послуги є:

“Правила розрахунку двоставкових тарифів на послуги водопостачання та водовідведення” затверджені Наказом Держбуду України;

“Порядок формування тарифів на послуги централізованого водопостачання та водовідведення”, затверджені Наказом Держбуду України;

“Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства”, затверджені Наказом Держбуду України;

“Тариф – це розмір плати в розрахунку на одиницю послуги визначеної якості, що забезпечує відшкодування обґрунтованих витрат економічної діяльності підприємства та нормативного прибутку споживачами цих послуг.

В практиці ціноутворення на комунальні послуги існують два основних підходи до формування тарифів, за думкою спеціалістів ПАДКО:

Витратний підхід, або той, що базується на принципі “витрати плюс”(cost-based pricing);

Підхід цільового калькулювання, або цільового ціноутворення (target costing or price – based model).

Суть підходу за методом “витрати плюс (прибуток)” полягає в тому, що витрати є основою для визначення тарифів. При цьому спочатку розраховується сума витрат для забезпечення певного рівня попиту, а потім визначається необхідний прибуток понад запланований рівень витрат. Ціною є комбінація витрат, які повинні забезпечити надання послуг в плановому обсязі, та прибуток.

Ціна = Витрати + Прибуток “[2].

Цей підхід до формування тарифів є найбільш поширеним у практиці ціноутворення в країнах Європи, США, СНД.

“Підхід до формування тарифів за методом “цільового калькулювання” передбачає, що підприємство спочатку визначає тариф на послугу, а витрати розраховуються, виходячи з планової ціни реалізації послуг. При такому підході маркетингові дослідження проводяться з метою визначення конкурентних цін на послуги. Або ціна визначається відповідно до цільового прибутку. Після цього з цієї ціни віднімається частина необхідного прибутку, а планова собівартість (цільова собівартість) визначається в межах прийнятого рівня. Собівартість визначається на одиницю реалізованої послуги, враховуючи обсяг реалізації, який дозволяє отримання цільового прибутку. Підприємства водопровідно-каналізаційного господарства Великої Британії застосовують метод цільового калькулювання при визначенні тарифів. Вважається, що такий підхід стимулює підприємства економити ресурси, оскільки зекономлені за рахунок цього кошти залишаються в розпорядженні водопровідних компаній у вигляді прибутку. При цьому цей підхід, на наш погляд, має свої недоліки. Оскільки головною метою його запровадження є зниження витрат, то регулюючий орган має визначити прийнятний рівень якості послуг, який не повинен погіршуватись із зниженням витрат. Формула розрахунку собівартості за методом цільового калькулювання виглядатиме так:

Ціна – Очікуваний прибуток = Витрати (цільова собівартість)

Очікуваний прибуток = Ціна / (1+Очікуваний відсоток рентабельності)” [2].

Цей метод може застосовуватись в країнах із стабільною економікою. В наших умовах підприємства водопровідно-каналізаційного господарства щорічно впроваджують заходи по енергозбереженню, оскільки електроенергія займає 50% в структурі собівартості послуг. Але у вартісному виразі ці заходи не призводять до зменшення витрат по споживанню електроенергії, так як ціна на електроенергію зростає щомісяця.

Крім цього, деякі економісти пропонують метод операційного левериджу для формування тарифів на послуги водопостачання та водовідведення.

“Рівень експлуатаційного левериджу (L) визначає, як збільшення обсягу реалізації продукції (Q) впливає на збільшення прибутку (P). Знаючи цей рівень, можна визначити, на скільки відсотків збільшиться прибуток, якщо обсяг реалізації послуг підвищиться на 1%:

$$L = \Delta P / \Delta Q$$

Механізм застосування операційного левериджу полягає в тому, що, змінюючи структуру витрат (співвідношення між постійними та змінними витратами), можна розширити зону прибутковості, навіть не підвищуючи тариф, тобто діє ефективний фінансовий механізм впливу на рівень прибутку.

З урахуванням рівня операційного левериджу, кожному підприємству водопровідно-каналізаційного господарства рекомендовано користуватися для розрахунку тарифу такою формулою:

$$Tr = ((F_p + V_z) * (1 + N_{pr} / 100)) / (Q_o + \Delta Q_p + K * \Delta Q_c),$$

де F_p – умовно-постійні витрати (грн.);

V_z – умовно-змінні витрати (грн.);

N_{pr} – нормативний прибуток (грн.);

Q_o – обсяг реалізації води (стоків) у зоні беззбитковості;

ΔQ_p – обсяг реалізації у зоні зростаючого прибутку;

K – підвищуючий коефіцієнт;

ΔQ_c – обсяги реалізації послуг за межею достатнього прибутку.”[4]

Метод операційного левериджу при формуванні тарифів на послуги водопостачання та водовідведення можна застосовувати на підприємствах, де реалізація послуг має стабільний характер. В містах, де населення встановлює прилади обліку води, реалізація послуг має непрогнозовану знижуючу тенденцію. Тобто за таким методом розрахувати більш менш прибуткові тарифи на послуги водопостачання та водовідведення немає можливості.

Як зауважувалось на початку статті, на сьогоднішній момент для підприємств водопровідно-каналізаційного господарства існує проблема ціноутворення та його методології.

Метод “витрати плюс” при розрахунку тарифів на послуги водопостачання та водовідведення, який відображено в “Порядку формування тарифів на послуги централізованого водопостачання та водовідведення” з коментарями, та, на наш погляд, має сенс у практичному застосуванні.

Згідно з цим порядком розрахунок собівартості послуг водопостачання та водовідведення рекомендовано проводити не на основі витрат попереднього року, а на підставі обґрунтованих технічних нормативів для розрахунку прямих витрат” - Окрім цього:

у тариф дозволено включати витрати капітального характеру;

продекларована можливість встановлення багатоставкових тарифів;

планування прибутку підприємства відбувається не директивним встановленням розміру рентабельності у відсотках від планових витрат, а вираховується зворотним порядком – сумою витрат для фінансування заходів, дозволених місцевими органами виконавчої влади та самоврядування на здійснення капітальних інвестицій, поділеною на собівартість виробництва; рівень рентабельності не має верхньої межі і залежить від рішення місцевого органу виконавчої влади, що затверджує тариф;

стимулюється енергозбереження як важіль зниження тарифу шляхом визначення планових витрат на основі прогресивних технічних нормативів.”[1]

При розрахунку тарифів на послуги водопостачання та водовідведення аналізується фактичний рівень накладних витрат у попередньому періоді, з’ясовуються резерви зниження витрат. Аналізується взаємозалежність між собівартістю й обсягом реалізації послуг з урахуванням розроблених заходів щодо ресурсозбереження. Оцінюється вплив собівартості на якість послуг та залежність собівартості від якості наданих споживачам послуг.

В результаті проведеного аналізу формується планова собівартість.

“Плануванню собівартості повинна передувати розробка виробничої програми підприємства. Основою цієї програми є визначення необхідного обсягу послуг у натуральному виразі з урахуванням: заходів щодо удосконалення технології, заміни зношених фондів та інших заходів, спрямованих на скорочення втрат води в процесі її підйому, подачі і транспортування до споживача; прогнозованого результату від впровадження системи обліку споживання ресурсів; використання показників приладів обліку при розрахунках із споживачами” [1].

Планова собівартість визначається як сума витрат за кожною статтею собівартості. Конкретний склад статей собівартості послуг водопостачання та водовідведення визначено в “Методичних рекомендаціях з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства”.

Планові витрати на матеріали, паливо, електроенергію й інші прямі витрати залежать від планового обсягу виробництва послуг та питомих норм їх споживання.

Розрахунок витрат на оплату праці ґрунтується на галузевій угоді та нормативах чисельності робітників.

Амортизаційні відрахування визначаються на підставі чинних норм амортизаційних відрахувань та залишкової вартості основних засобів на початок планового року.

Планування витрат на поточний ремонт здійснюється, виходячи з запланованих на підприємстві заходів планово-попереджувальних ремонтів на рік.

Витрати на продукцію (послуги), яка купується на стороні, включаються до собівартості послуг у тих випадках, коли підприємство не має достатніх потужностей для виробництва цих послуг.

Планування загальноексплуатаційних, адміністративних та витрати на збут здійснюються на основі аналізу фактичних даних, їхньої динаміки за кілька років і їх змін.

Крім цього, в планову собівартість послуг можна включити операційні витрати (це витрати, пов'язані з культурним, соціально-побутовим обслуговуванням персоналу підприємства за умови, що це передбачено колективним договором) та безнадійну заборгованість, яку можна розрахувати як резерв сумнівних боргів, визначений в П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість".

"Вихідною базою для розрахунку прибутку є план розвитку об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства на 2-3 роки.

До плану розвитку включаються заходи щодо реалізації проектів, спрямованих на удосконалення технології, розвиток потужностей, реконструкцію об'єктів, автоматизацію і диспетчеризацію, ресурсозбереження, підвищення екологічної безпеки і надійності шляхом заміни зношених фондів.

У плані розвитку і техніко-економічних обґрунтуваннях, які передують йому, визначаються витрати на здійснення кожного заходу та джерела їх фінансування." [1]

Крім цього, в розрахунковий тариф на послуги водопостачання та водовідведення включаються витрати з податку на прибуток, що виникають при плануванні прибутку.

Потім рахується середній тариф на 1 м³ послуги:

$$T_{\text{ср}} = (C_{\text{пл}} + P_{\text{пл}}) / Q_{\text{пл}}$$

При розгляді розрахункового тарифу на послуги водопостачання та водовідведення міськвиконком може їх скоректувати шляхом норми прибутку; встановлення максимально допустимої ціни на послугу; затвердження тарифів з урахуванням лише мінімально можливих витрат підприємства; встановлення максимально можливого рівня доходу або нормативного прибутку.

"З метою забезпечення справедливості при ціноутворенні підприємства разом з органами, які уповноважені встановлювати (регулювати) тарифи на послуги, повинні визначити принципи стосовно того, як підприємства повинні розподіляти витрати між групами споживачів, та як відбуватиметься їх відшкодування через тарифи або через окремо визначені ціни на певні послуги. Тобто, чи всі групи споживачів будуть сплачувати за 1 м³ послуги за середнім тарифом чи ні" [2].

Розподілення споживачів на окремі групи є важливим кроком у формуванні економічно обґрунтованих тарифів. На сьогоднішній день практикується при формуванні тарифів розподілення споживачів на такі групи:

- організації бюджетної сфери;
- населення;
- інші споживачі (госпрозрахункові організації).

Доцільність розподілу на групи споживачів залежить від того, наскільки суттєвою є різниця вартості надання послуг між окремими групами споживачів. Останнім кроком у процесі формування тарифів є визначення структури та видів тарифів для нарахування плати за послуги споживачами.

У світовій практиці ціноутворення на послуги водопостачання та водовідведення існують такі структури тарифів:

- "одноставкові (постійні та змінні витрати не розподіляються окремо);
- двоставкові (окремо відшкодовуються постійні та змінні витрати);

блокові (структура складається з декількох блоків відповідно до обсягів споживання послуг, наприклад від 0-30м³ на абонента в місяць, від 30-35м³, від 35 і більше);

фіксовані платежі (це платежі за надання послуг інших ніж реалізація послуг водопостачання та водовідведення, і відшкодування витрат, пов'язаних із наданням цих послуг, не включається в розрахунок тарифів).

Тарифи можуть бути таких видів:

Єдині тарифи (середні тарифи);

Двоставкові тарифи;

Тарифи з блоковою структурою (за регресивною шкалою);

Тарифи з блоковою структурою (за прогресивною шкалою);

Сезонні тарифи;

Тарифи за споживання в пікові / не пікові періоди.

Фактори, що впливають на вибір структури та виду тарифу:

Відсоток обліку споживання (повний облік, частковий або його відсутність);

Ступінь перехресного субсидіювання одних споживачів за рахунок інших, або цінова дискримінація (високий / низький);

Кількість споживачів або непропорційність структури споживачів (наприклад, велика кількість великих або дрібних споживачів);

Суттєве коливання попиту протягом року (наприклад, підвищення попиту в літній / зимовий період);

Ступінь зношеності системи (впливає на вибір структури витрат – відношення операційних витрат до капітальних);

Необхідність в економії водних ресурсів;

Наявність правил щодо розподілу витрат на постійні та змінні.

Такі види тарифів та структур можуть застосовуватися при наявності факторів, визначених вище:

Єдиний тариф (одноставкова структура) в рамках однієї групи використовується на Україні в теперішній час;

Єдиний тариф (одноставкова структура) плюс фіксовані платежі за надання послуг, відшкодування витрат яких, не передбачено в розрахунку тарифів - забезпечує найбільш справедливе відшкодування витрат окремими споживачами;

Двоставковий тариф (регулярна плата за надання послуг плюс плата за споживання) - в частині відшкодування долі постійних витрат може бути більш справедливим, ніж одно ставковий тариф по відношенню до великих споживачів, а також для споживачів без лічильників;

Тарифи з блоковою структурою (за регресивною шкалою) – дозволяють відобразити ефективність в наданні послуг великим споживачам;

Тарифи з блоковою структурою (за прогресивною шкалою) – стимулюють до економного споживання ресурсів;

Сезонні тарифи – при значних коливаннях попиту дозволяють усунути неузгодженість між виставленими доходами та нарахованими витратами;

Тарифи за споживання в пікові / непікові періоди – дозволяють відшкодувати по обслуговуванню та утриманню потужностей, які не використовуються в непікові періоди за рахунок тих, хто створює навантаження на систему в пікові періоди;

Фіксовані платежі за визначеними ставками” [2].

Процедура формування, регулювання та встановлення тарифів на комунальні послуги в Україні не розроблена та не затверджена. Але, на наш погляд, вона може включати такі кроки:

Крок 1. Підприємство приймає рішення про необхідність зміни тарифів та формує їх.

Крок 2. Підприємство в письмовій формі передає обґрунтоване рішення про необхідність перегляду тарифу в міськвиконком з розрахунками тарифів для погодження міськвиконкомом.

Крок 3. Проведення відкритого засідання по розгляду тарифів та затвердження їх (чи не затвердження).

Крім цього, можливо залучення громадськості між кроком 2 та кроком 3. Для цього необхідно:

1. Підприємство в засобах масової інформації оприлюднює своє обґрунтоване рішення про підвищення тарифу та його розмір;

2. Провести громадські слухання, на яких громадськість висловлює свою думку з приводу підвищення тарифу.

Таким чином, дослідження методик формування тарифів на послуги водопостачання та водовідведення показало їх недосконалість, що створює можливість встановлювати необґрунтовані тарифи. Пропонується методика розрахунку реальної тарифної системи, що дозволить прогнозувати тарифи на послуги на науковій базі і стабілізувати відносини із споживачами. У перспективі автор має на увазі дослідити вплив різних факторів на зміну тарифів на послуги водопостачання та водовідведення та розробити модель визначення фінансових результатів діяльності підприємства.

Література

1. *Історія тарифної реформи в Україні. ПАДКО / Агентство США з міжнародного розвитку. – К.:2001. – С.35–39.*
2. *Проект методичних рекомендацій по формуванню та встановленню тарифів на послуги централізованого водопостачання та водовідведення. - 2002.- ПАДКО / Агентство США з міжнародного розвитку. – К. – С.36–37.*
3. *Голусова Г. Реформа житлово-комунальних послуг: особливості і проблеми // Україна business . – 2001. – №7.– 20–27 лютого. – С.14–15.*
4. *Онищук Г. Економіка житлово-комунального господарства : нові підходи у формуванні цінової і тарифної політики. // Економіка України. – 2001. – №7. – С.22–28.*

